

SUŠTINA TEHNIKE I MOGUĆNOST UMETNOSTI KAO ONOG-SPASONOSNOG U HAJDEGEROVOM MIŠLJENJU

Apstrakt: *U ovom radu autor izlaže Hajdegerovo shvatanje suštine tehnike kao opasnosti i mogućnost umetnosti kao ono-spasonosnog. U tom smislu autor smatra da Hajdeger promišlja suštinu tehnike kao i umetnosti polazeći od povesne konstelacije istine bivstvovanja ili udesa razotkrivanja. Ovo povesno promišljanje podržano je Hajdegerovim etimološkim analizama pojmova poiesis i techne.*

Cljučne reči: *tehnika, umetnost, udes razotkrivanja, ono-spasonosno.*

Problem tehnike je već odavno postao problem savremene filozofije. Jedno savremeno tumačenje tog fenomena pružio je Martin Hajdeger. Međutim, treba napomenuti da Hajdeger taj fenomen ne razmatra u kontekstu nekog trenda ili ličnog afiniteta već to razmatranje ima konstitutivno mesto u njegovom mišljenju. Ova konstitutivnost se ogleda u tome da vlastite pretpostavke Hajdegerovog mišljenja – istina (*die Wahrheit*) kao suština bivstvovanja (*das Sein*), ontološka diferencija bivstvovanja i bivstvujućeg (*das Seiende*), fenomen sveta (*die Welt*), dovršenje metafizike (*Vollendung der Metaphysik*) – bivaju izložene putem tematizacije fenomena tehnike (*die Technik*).

Hajdeger sprovodi ovu tematizaciju na sebi svojstven način način. On započinje pitanjem o tehnici, držeći to pitanje u okviru svog prvog i temeljnog pitanja – pitanja o istini bivstvovanja. Pitanje o istini bivstvovanja kao temeljno pitanje Hajdegerovog mišljenja prodire u povesnu konstelaciju preobražaja suštine bivstvovanja ili udesa razotkrivanja (*das Entbergungsgeschick*). Suština bivstvovanja na zapadu je najpre označena kao neskrivenost da bi povesnim kretanjem ta suština bila prepuštena zaboravu, a vrhunac tog zaborava predstavlja tehnika. Polazeći od tog temeljnog pitanja i izvedenih pitanja koja stoje u njegovom horizontu, Hajdeger utire put eksplicaciji suštine fenomena tehnike polazeći od povesti istine bivstvovanja. Takvo propitivanje ostvaruje se kroz jedan stil izlaganja koji

je pun etimoloških analiza koje treba da nas podsete na zaboravljeno poreklo fenomena tehnike iz grčkog *techné*.

Određenje suštine tehnike

Hajdegerovo specifično određenje tehnike proizlazi iz njegovog osobitog pristupa tom fenomenu i načina mišljenja koje je razvijao u tzv. drugoj fazi svog mišljenja. Ovu fazu njegovog mišljenja karakteriše pre svega tumačenje osnovnih fenomena bivstvovanja polazeći od povesti istine bivstvovanja. U tom smislu, Hajdeger ne posmatra taj fenomen sa stanovišta dostignuća tehnike, njenog značaja, pa čak ni njenih esencijalnih osobina. On istražuje suštinu tehnike polazeći najpre od starog učenja o suštini. Naime, veoma je važno napomenuti da Hajdeger suštinu ne poima kao neki opšti rodni pojam koji reprezentuje karakteristike mnogih pojedinih stvari, čak ni kao nešto što se saznaje zrenjem (intuicijom), već kao ono po čemu neka stvar jeste to što jeste. Ipak tako tradicionalno shvaćena suština zahteva, prema Hajdegeru, izvesno tumačenje putem povesnog promišljanja (*geschichtliche Besinnung*) koje polazi od povesti istine bivstvovanja. Suština nekog fenomena, na taj način, nije predmet filozofsko istorijskog istraživanja koje izlaže razvoj ideja i problema, već se putem povesnog promišljanja utvrđuje njeno mesto u konstelaciji povesti istine bivstvovanja ili udesu razotkrivanja. Povesno promišljanje u tom smislu predstavlja Hajdegerovu nadogradnju i prevladavanje hermeneutičko-fenomenološkog izlaganja fenomena koje je karakteristično za period oko *Bivstvovanja i vremena* (tj. prvu fazu njegovog mišljenja), kada je Hajdeger temeljno pitanje o bivstvovanju razvijao iz transcendentalnog horizonta fundamentalne ontologije. Istovremeno, u svom eseju *Pitanje o tehnicima*,¹ Hajdeger, pre nego što se upusti u bitno povesno promišljanje suštine tehnike, odbacuje instrumentalno (tehnika kao sredstvo) i antropološko (ona je čovekovo delo) određenje tehnike koja smatra komplementarnim. U svom bitno povesnom promišljanju polazi od toga da je tačno da tehnika ima instrumentalni karakter, ali takav njen karakter ne daje odgovor na pitanje o njenoj suštini. Analizirajući takav karakter instrumentalnosti Hajdeger ukazuje na sledeće:

¹ Vidi M. Heidegger, *Die Frage nach der Technik (Pitanje o tehnicima) u Vorträge und Aufsätze (Predavanja i članci)*, (skr. VA) GüntherNeske 9. Auflage. 2000, str. 9–40.

a) Tehnika je sredstvo za izvesne ciljeve. Čovek postavlja ciljeve, pribavlja i koristi sredstva.

b) Postavljanje ciljeva i korišćenje sredstva daje učinke koji su posledice uzroka tj. u njoj vlada kauzalnost.

Prema Hajdegeru, ta dva momenta ne pružaju pravi odgovor na pitanje o suštini tehnike. Postavlja se pitanje u kom smeru treba tražiti pravi odgovor. U tom smislu on preduzima izvesnu destrukciju² pojma kauzalnosti. Ipak, važno je napomenuti da je „destrukcija“ u bitno povesnom mišljenju preobražena u jedno tematsko „vraćanje“ (*der Rückgang*) koje ima smisao prisvajanja filozofske tradicije (Hajdegerovo „mišljenje prvog početka“), ali i tradicije uopšte. Povesno kritički prisvajajući fenomen kauzalnosti, Hajdeger pokazuje da je Aristotelovo određenje četiri uzroka (*aition*) izgubilo latinskim prevodom u *causa* izvorno značenje. Naime, uzrok se obično razume kao ono što deluje. Delovati podrazumeva: postizati rezultate, učinke. Međutim, kod Grka pojam uzroka je značio nešto drugo: *Aition*, ono što je krivo za nešto. Hajdeger ovo objašnjava sledećim rečima:

Srebro je ono od čega je napravljena srebrna čaša. Kao ta tvar (*hyle*), ono je sukrivo za čašu. Čaša duguje, tj. zahvaljuje srebru za ono od čega je načinjena. Ali kao obredni pribor, ona nije dužna samo srebru. Kao čaša ono-što-je-dužno-srebru pojavljuje se s izgledom čaše, a ne kopče ili prstena. Ona je, dakle, istovremeno dužna izgledu (*eidōs*) onog što je „člašasto“. Srebro, u koje je ušao izgled čaše, izgled, s kojim

² Kad se govori o destrukciji određenih pojmova koju Hajdeger preduzima treba napomenuti da se ona ostvaruje u transcendentnom horizontu postavljanja pitanja o smislu bivstvovanja. Ovaj tanscendentalni horizont postavljanja pitanja o bivstvovanju eksplicitno je izložen u delu *Sein und Zeit (Bivstvovanje i vreme)* (skr. SZ) 18 Auflage, Max Niemeyer, 2001 i u *Grundprobleme der Phänomenologie (Temeljni problemi fenomenologije)* (skr. GA 24) V. Klostermann, hrsg F. V. Hermann, 1. Auflage, 1975. U ovim delima destrukcija je zamišljena kao razgradnja tradicionalnih filozofskih pojmova u smislu utvrđivanja njihovog suštinskog porekla da bi se putem druge dve metode, fenomenološke konstrukcije i redukcije, otvorio put kao smislu bivstvovanja kako je pre svega zamišljeno u delu *Grundprobleme der Phänomenologie*. Kasnije, na mesto destrukcije stupa „vraćanje“ (*der Rückgang*) u prvi početak mišljenja kao jedno osobito prisvajanje filozofske tradicije i tradicije uopšte. „Vraćanje“ je nadogradnja „destrukcije“ čime je ona inkorporirana u bitno povesno mišljenje i mišljenje događaja (*Ereignis-Denken*). Vidi poglavlje *Zuspiel u Beiträge zur Philosophie (Prilozi filozofiji)* (skr. GA 65) hrsg. F. V. Hermann, V. Klostermann. 1. Auflage 1989, str.169–224 .

se pojavljuje ono od srebra, oba su na svoj način sukriva za obrednu čašu.

Ipak je za nju krivo, pre svega, nešto treće. To je ono što čašu već unapred uključuje u oblast posvećenja i darovanja. Time se ona ograničava kao obredni pribor. Ono što ograničava završava stvar. Tim završetkom stvar ne prestaje, već od nje-ga počinje ono što će biti posle izrade. Ono što u tom smislu završava stvar, što je dovršava, na grčkom se zove se *telos*, što se često prevodi sa „cilj“ i „svrha“, i tako pogrešno tumači. *Telos* je kriv za ono što kao grada i kao izgled sukrivo za obredni pribor.

I najzad nešto četvrto je sukrivo za predručnost (*Vorliegen*) i raspoloživost gotovog obrednog pribora: zlatar: ali ni u kom slučaju tako što on proizvodi gotovu obrednu čašu kao učinak rada, ni u kom slučaju kao *causa efficiens*.

(VA str. 12–3)

Hajdeger ne ulazi u neko opšte tematiziranje istorije uzročnosti, već nastoji da otkrije jedan dublji fenomen koji ima fundamentalno značenje za razumevanje pojma tehnike. On preduzima analizu fenomena *poiesis* (proizvođenje, nem. *das Hervorbringen*). Početak te analize polazi od pitanja o jedinstvu četiri načina uzroka ili skrivljenja. U tom smislu, prema Hajdegeru, uzročnost se ne može predstavljati kao delovanje. Ako se pita šta znače četiri načina skrivljenja, odgovor je da oni dovode nešto do pojavljivanja, tj. oni puštaju da se to (nešto) pojavi u pri-sustvovanju (*das An-wesen*). Na taj način, četiri načina skrivljenja imaju značenje pobuđivanja (*die Ver-anlassung*) koje ne treba shvatiti kao podstrek ili podsticaj, već u smislu da četiri načina pobuđivanja puštaju da ono još ne prisustvujuće (*das Anwesende*) dođe u prisustvovanje. Ili, preciznije, četiri načina pobuđivanja su jedinstveno prožeti iznošenjem koje iznosi na videlo ono što je prisustvujuće. Dalje izvođenje Hajdeger podupire Platonovim stavom iz *Gozbe* (205b):

Svako pobuđivanje, za ono što uvek iz ne-prisustvujućeg (*Nicht-Anwesenden*) prelazi i nadire u prisustvovanje (*das Anwesen*), jeste *poiesis*, jeste pro-iz-vođenje.

(VA str. 15)

Povezujući proizvođenje i prisustvovanje, Hajdeger ukazuje da ono ima višestruki karakter, a temeljni u sklopu *physisa*. Naime, *poiesis* kod Grka ne znači samo zanatsku izradu ili umetničko uobličavanje, već i *physis* kao samonicanje (samoproizvođenje) jeste *poiesis*. *Physisu* je svojstven *poiesis* u najvišem smislu. Proizvođenje je njemu imanentno, tj. on ima *poiesis* u sebi samom. Tako, jedan cvet ima mogućnost otvaranja kao pro-iz-vođenje u sebi samom, tj. ima mogućnost da se otvori u procvetavanju i tako dostigne punu neskrivenost svoje suštine. S druge strane, zanatski ili umetnički pro-iz-vedeno nema imanentnu mogućnost pro-iz-vođenja, već se ona nalazi u nekom drugom, u zanatliji ili umetniku. Međutim, ključni karakter *poiesisa* ne ogleda se u nekom ilustrativnom činu proizvođenja već u tome da ono prisustvujuće svaki put u pro-iz-vođenju izlazi na videlo. Proizvođenje, dakle, ima aletiološki smisao: iz-nosi nešto iz skrivenosti u neskrivenost. Ovo dolaženje iz skrivenosti u neskrivenost Hajdeger naziva razotkrivanje (*die Entbergung*) čiji je grčki analogon *aletheuein*.

Ovde se dolazi do polazne tačke u kojoj treba započeti pozitivno tumačenje fenomena tehnike, tj. polazeći od odnosa *physis* i *techne*. Najjednoj strani stoji pojam *physis* koji su, prema Hajdegerovom tumačenju, Grci poimali kao bivstvovanje. Pri tom treba napomenuti da ovaj pojam ne označava nikakav supstantiv, već se pre svega njime izražava proces, zbivanje. Neko bliže određenje ovog fenomena Hajdeger daje u *Uvodu u metafiziku*.³

Šta kazuje sada reč *physis*? Ona kazuje ono što izbija polazeći od sebe (npr. izbivanje jedne ruže), razvijanje koje se sebe otvara, koje je u takvom razvijanju stupanje u pojavu i u njoj zadržavanje i ostajanje, ukratko, izbijajuće-prebivajuće vladanje. Leksički, *physein* znači rasti, izrastati.

(EM str. 11)

I dalje:

Physis je izbijajuće vladanje, i tim vladanjem provladano trajanje. U ovom izbijajućem-prebivajućem vladanju leže kako „postajanje“ tako i „bivstvovanje“, zaključani u suženom

³ *Einführung in die Metaphysik*, (skr. EM), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 5. durges. Auflage, 1987.

smislu ukočenog istrajavanja. *Physis* je na-stajanje, samoproiznošenje iz skrivenog i tako ga tek dovodi do stajanja.

(EM 11–2)

Kasnije latinsko prevođenje *physisa s natura* u značenju prirode predstavlja izvesno iskrivljavanje i prikriivanje njegovog izvornog značenja. Hajdeger piše: „U sužavanju bivstvovanja na 'prirodu' pokazuje se pozni i nerazgovetni odjek bivstvovanja kao *physisa*“ (VA 73). Zapravo, u novom veku priroda se shvata kao izvor energije i sirovina koji putem tehnike bivaju eksploatisani i usmeravani. Shodno tome, posledica takvog razaranja grčkog izvornog iskustva manifestovaće se u zaboravu bivstvovanja i tehnici kao najvišem vidu tog zaborava.

Drugi pol ovog okvira čini *techne*. *Techne* ne označava samo rad zanatlije ili umetnika. *Techne* pripada proizvođenju, *poiesisu*. Pritom treba ukazati da je prema Hajdegerovom uverenju ova reč do Platonovog vremena sinonimna s rečju *episteme*. *Techne* i *episteme* na početku grčke tradicije znače po Hajdegeru znati-se-snaći (*sich-aus-kennen*) u nečemu, razumeti se u nešto.⁴ Zapravo, znanje koje razjašnjava nešto jeste razotkrivanje. *Techne* je način onog *aletheuein*. Suštinski karakter *technea* ne leži u pravljenju ili izgrađivanju ili bilo kakvom drugom praktičnom postupanju, nego u razotkrivanju. *Techne* je pro-iz-vodenje kao razotkrivanje. Kao razotkrivanje, ono je izvorno znanje. Ovo izvorno znanje prethodi kasnijoj podeli znanja na praktično i teorijsko.

Postavlja se pitanje kako se tehnika odnosi prema izvornom značenju *technea*. Prema Hajdegeru, ona je tek sećanje na *techne*. Tehnika je, takođe, i način razotkrivanja, ali ne u smislu *poiesisa*. Znači li to da postoje drugi načini razotkrivanja? Hajdeger smatra da

⁴ U predavanjima o Heraklitu Hajdeger upućuje na srodnost *techne* s rečju *episteme* koja treba da ukaže da je *techne* izvorno znanje: „*Episteme*, sebe-u-nečemu-razumeti i *techne* samosnalaženje u nečemu su u suštini tako blisko srodni da veoma često jedna reč stoji umesto druge. Već kod Grka je sve znanje u jednoj suštinskoj vezi zasnovano putem *techne*.“ *Heraklit* (skr. GA 55) hrsg. von Manfred S. Frings, V. Klostermann, Frankfurt/Main 1979, str. 203. Inače Hajdeger smatra da *techne* i preobražaji unutar njega jesu mesto preobražaja shvatanja istine bivstvovanja kao neskrivenosti u *orthotes* (ispravnost) i *homotosis* (podudaranje) čime je započeo zaborav bivstvovanja. Ovu tezu Hajdeger će zastupati i svom posthumno objavljenom delu *Beiträge zur Philosophie*, kao i u predavanjima koja su objavljena pod naslovom *Grundfrage der Philosophie* (skr. GA 45), hrsg. F. W. Herrmann, V. Klostermann, 1 Auflage, 1984, koja su svojevrsni misaoni uvod u *Beiträge zur Philosophie*.

pored razotkrivanja u smislu *poiesisa* postoji i razotkrivanje u smislu *izazivanja* (*die Herausforderung*) koje je karakteristično za tehniku. Ovaj karakter izazivajućeg razotkrivanja pokazuje se kroz povećanje proizvodnje, zahteva industrije i tržišta. Hajdeger ilustruje primerom da se, recimo, danas drugačije pojavljuje njiva koju je seljak nekad obrađivao. Seme se nekada, kada se poseje, prepuštalo snagama rasta uz nadziranje napredovanja useva. Obrada njive je je bila jedno znanje koje je podrazumevalo snalaženje u nečemu, tj. izvesnu *techne*. „*Techne* je način postupanja nasuprot *physisu*, ali još ne, da bi se on savladao i iskoristio, da bi se korišćenje i izračunljivost učinili osnovnim stavom, već obrnuto da bi se vladanje *physisa* držalo u neskrivenosti” (GA 55). Danas se obrada (snalaženje-u-nečemu) njive promenila. Ona je izazvana zahtevima prehrambene industrije, što zapravo znači da se postavio drugačiji odnos prema prirodi. (Po)stavlanje (*das Stellen*) novog odnosa prema prirodi ogleda se u tome da razotkrivanje koje vlada u modernoj tehnici jeste izazivanje prirode u smislu da priroda treba da isporuči energiju koja se onda može izvaditi i akumulirati. Pored izazivanja, i pomenutog (*po*)stavlanja⁵ treći važan moment u tehničkom odnosu prema prirodi jeste *ispostavljanje* (*das Bestellen*). Hajdeger ovo najbolje ilustruje opisujući hidrocentralu na Rajni.

Ona reci (po)stavlja zahtev da isporuči hidraulični pritisak koji, sa svoje strane, (po)stavlja zahtev turbinama da se okreću. To okretanje pokreće mašinu čiji mehanizam izrađuje električnu

⁵ U predavanju *Gefahr* (*Opasnost*) koje je u izvesnom smislu posvećeno istraživanju porekla suštine tehnike (vidi *Bremer und Freiburger Vorträge*, (skr. GA 79) hrs. von Petra Jaeger, V. Klosterman, 1994) Hajdeger ukazuje na starogrčku reč *thesis* čiji je prevod nemačka reč *das Stellen* ((po)stavlanje od glagola *stellen* – (po)staviti). Analogno okviru *physis-techne*, postoji odnos *physis-thesis*. Naime, Hajdeger ukazuje da izvorno mišljen *thesis* znači (po)staviti u smislu da ovo (po)stavlanje odgovara *physisu* i da se unutar njegovog područja i preko njega određuje. *Thesis* je shodno tome mišljen u odnosu prema bivstvovanju. Postavlja se pitanje na koji način se ono prisutno pojavljuje putem *thesis*a. Zapravo, *thesis* unutar *physis*a se pokazuje putem pro-izvođenja koje znači: dovesti iz skrivenosti u neskrivenost. Dovedi, stoga, jeste: polazeći od sebe pustiti da nešto pristigne i prisustvuje. Samo na osnovu takvog prisustvujućeg (npr. kamen) na osnovu (po)stavlanja putem *physis*a moguće je ljudsko (po)stavlanje (*das Stellen*) jednog drugog prisustvujućeg (kamen stepenice). Na ovaj način jedno *thesei* tvorevina sustvuje drugačije nego *physei* proizvedeno. Ovaj izvorni odnos *Physis-thesis* prikriven je u suštini tehnike i (po)stavlanje koje se javlja, bez obzira što ono vodi poreklo iz ovog izvornog odnosa, ima drugo značenje u koje podleže izazivajućem razotkrivanju, odnosno zaboravu bivstvovanja.

energiju, za koju su, u cilju prenosa, ispostavljene regionalna centrala i njena mreža. U oblasti tih povezanih ispostavljanja pojavljuje se struja Rajne kao nešto ispostavljeno.

(VA str.19)

Hajdeger upućuje da ovakvo razotkrivanje ima karakter (po)stavljanja zahteva prirodi u smislu izazivanja. Ovakvo razotkrivajuće izazivanje manifestuje se dalje, prema navedenom primeru, u ispostavljanju energije koja se oslobađa iz prirode, transformiše, tako transformisano akumulira, akumulirano ponovo razdeljuje i tako razdeljeno prebacuje. Upravo ovo: oslobadati, transformisati, akumulirati, razdeljivati i sl. jesu glavni oblici tehničkog razotkrivanja. Pritom, ovo ispostavljanje nikako nije neodređeno, već se putem *upravljavanja (die Steuerung)* i *osiguranja (die Versicherung)* usmerava.

Postavlja se pitanje kakva vrsta prisustvujućeg se pokazuje ovim ispostavljajućim razotkrivanjem. Prema Hajdegeru ono što se ostvaruje ovim razotkrivanjem svuda je ispostavljeno tako da stoji odmah spremno, da bude ispostavljivo za naredno ispostavljanje. To ispostavljanje ima sopstveno stajanje (*der Stand*) koje Hajdeger naziva *stanje (der Bestand)*. Stanje ne označava ni „zalihu“ ni neki predmet tehničke obrade već sve ono na šta se odnosi izazivajuće razotkrivajuće. Stanje zapravo najeksplicitnije karakteriše odnos čoveka prema bivstvovanju prirode. S jedne strane, čovek je onaj ko razotkriva to stanje, ali on ne raspolaze neskrivenošću kao takvom u kojoj se uvek ono stvarno pokazuje ili povlači (*entziehen*). Čovek je smešten u neskrivenost i odgovara njenom obraćanju, čak i kada joj protivureči. Stoga, prema Hajdegeru, sama neskrivenost, unutar koje se odvija ispostavljanje, nikada nije samo čovekovo delo. Neskrivenost se zapravo dogodila (*ereignen*) i priziva čoveka u njemu primerene načine razotkrivanja. Tehničko razotkrivanje stoga pripada udesu razotkrivanja iako protivureči neskrivenosti, manifestujući se na taj način, da prirodu čini predmetom obrade, istraživanja i predstavljanja sve dok taj predmet ne iščezne u bespredmetnost stanja.

Sada se nameće pitanje na koji način čovek biva izazvan s obzirom da izazivajuće razotkrivanje nije ljudsko delo već pripada udesu razotkrivanja. Hajdeger smatra da postoji jedan skupljalački činilac koji čoveka skuplja u ispostavljanje. Naime, taj činilac se naziva *po-stav (das Ge-stell)*:

Po-stav znači skupljalački činilac (*das Versammelnde*) onog postavljanja koje čoveku postavlja zahtev, to jest izaziva ga da ono-stvarno (*das Wirkliche*) razotkriva kao stanje kao način ispostavljanja. Po-stav znači način razotkrivanja koji vlada u suštini moderne tehnike, a sam nije ništa tehničko.

(VA 24)

Zapravo, u po-stavu se događa neskrivenost shodno kojoj rad moderne tehnike razotkriva ono-stvarno kao stanje. Kroz ovaj kontekst priroda se razotkriva kao rezervoar uskladištene energije.⁶ Međutim, po-stav nije ništa tehničko, niti mašinsko. Po-stav kao način na koji se razotkriva stanje prethodi čak i novovekovnoj egzaktnoj prirodnoj nauci. Hajdeger smatra da je pogrešno mišljenje da je novovekovna tehnika napravila prve korake tek kad je mogla da se osloni na prirodnu nauku. Novovekovna tehnika nije primenjena nauka. Ona je od neskrivenosti postavljeni udes razotkrivanja. Da bi se ovo razumelo mora se imati u vidu da Hajdeger razlikuje datirajuću povest od izvorne koja je zasnovana na preobražaju istine bivstvovanja. Ova druga utemeljuje prvu, iako tako ne izgleda u datirajućem vremenu. To što se mašine, tehnička sredstva, javljaju kao rezultat prirodnih nauka tačno je sa istorijskog stanovišta, ali ne i sa povesnog. Prema Hajdegeru, novovekovna nauka utrlja je put tehničkim sredstvima, ali ne i suštini tehnike. U modernoj nauci je već sadržano izazivajuće razotkrivanje. Novovekovna fizika je već po svome poreklu izazvana od po-stava. Ono što je inheretno fizici jeste da se njoj priroda javlja na neki računski utvrđljiv način i da se ispostavlja kao sistem informacija, koji je regulisan putem promenjene kauzalnosti. Ova kauzalnost nema više karakter pro-iz-vodećeg pobuđivanja već je redukovana na merne odnose. U ovom popredmećivanju kauzalnim objašnjenjima sastoji se predmetnost prirode, tj. način kako se naučnoj obradi pojavljuje i nudi prisustvujuće.

Na osnovu rečenog, jasno je da suština tehnike izražava pre svega jedan povesni način razotkrivanja i to na način izazivanja kojim ono-stvarno svuda, manje ili više očigledno, postaje stanje.

⁶ Ovde treba, isto tako, napomenuti da *Ge-stell* kao suština tehnike stoji u jednom povesnom odnosu prema *physisu*. Hajdeger promišljanje te veze polazi ponovo od etimologije: „Naziv po-stav (*Ge-stell*) kazuje u onom što je rečeno i mišljeno o tehnici da njena suština određuje jednu epohu bivstvovanja pošto njena suština postavlja-nje počiva na izvornoj (*physis-thesis*) sudbini bivstvovanja (*das Seyn*)“ (GA 79 str. 66).

Hajdeger zaključuje da je po-stav kao skupljalačko *upućivanje* (*das Schicken*) koje tek izvodi čoveka na put razotkrivanja, upućivanje koje vrši sam udes. Udes (*das Geschick*) ovde nije neka zla kob ili fatalna nužnost kojiprati uobičajeni pojam sudbine. Udes je pre svega događanje neskrivenosti koje izvodi čoveka na put razotkrivanja. Zahvaljujući udesu razotkrivanja koji čoveka izvodi na put čovek je slobodan. Sloboda, prema Hajdegeru, nije stvar slobodne volje ili kauzalnosti čovekovog htenja. Zapravo, ona je u najtešnjem srodstvu s događajem razotkrivanja: „Sloboda je područje udesa koji uvek razotkrivanje izvodi na put“ (VA str. 29).

Putem izlaganja slobode Hajdeger ukazuje na još jedno važno određenje suštine tehnike. Naime, na *opasnost* (*das Gefahr*). Kao slobodan, čovek je smešten između mogućnosti da sledi samo ono-u-ispostavljanju razotkriveno isključujući na taj način drugu mogućnost – izvorno upuštanje u suštinu razotkrivenog koju istovremeno treba da iskusi kao svoju vlastitu suštinu. U položaju između tih mogućnosti čovek je sudbinski ugrožen, čime je udes razotkrivanja u svakom od svojih načina nužno opasnost. Ova opasnost nije neka proizvoljna opasnost, već se ona sastoji u tome da čovek ono-neskriveno (*das Unverborgene*) previdi i pogrešno protumači. Stoga je ona određena opasnost. Uvek kada se prisustvujuće predstavlja u svetlosti uzrok-posledica ili kao izračunljivi skup delujućih sila ili kao bilo koje drugo metafizičko objašnjenje stvarnosti, čovek je ugrožen, ma koliko se pokazuje kao gospodar sveta.

Po-stav prikriva sisanje i vladanje istine kao neskrivenosti. No, bez obzira na takvu suštinu tehnike Hajdeger smatra da u njoj nema ničeg demonskog. Ona nije opasna, već je to njena suština. Po-stav kao udes koji upućuje u ispostavljanje jeste ono što je opasno. Vladavina po-stava pretil čoveku uskraćivanjem izvornog razotkrivanja njegove suštine. Shodno ovome, suština tehnike vodi čoveka u bezavičajnost, pod kojom Hajdeger, podrazumeva napuštenost bivstvujućeg od bivstvovanja (prisustvujućeg od prisustvovanja), pri čemu istina bivstvovanja ostaje nemišljena. Bezavičajnost postaje svetski udes i njoj podleže i čovekova suština.

Umetnost kao ono-spasonosno

Hajdeger upućuje da je moguće *ono-spasonosno* (*das Retten-de*). Pri tom, ovaj spas ne predstavlja neko moralno ili vrednosno

opredeljenje. Isto tako ono-spasonosno ne pripada samo težnji pojedinca da povrati svoju vlastitu suštinu. Spasiti neku stvar, po Hajdegeru, znači, pre svega, uneti je u njenu suštinu da bi se tek tako suština dovela do istinskog sijanja. No, još važnije je napomenuti da se ono-spasonosno krije u samom po-stavu, tj. u njemu se koreni i razvija. U pozadini ovakvog stava stoji Hajdegerovo određenje istine po kojem je neistina jednako izvorna kao i istina. Kroz ovu povesnu igru⁷ skrivenog i neskrivenog, razotkrivanja i prikrivanja utemeljuje se ono-spasonosno. Hajdeger ovu povesnu strukturu pokazivanja istine ilustruje stihovima Fridriha Helderlina:

Ali gde je opasnost,
raste i ono spasonosno.

(*Wo aber Gefahr ist, wächst
das Rettende auch.*)

Razotkrivanje je udes koji se čoveku dodeljuje jednom kao pro-iz-vodeće, drugi put kao izazivajuće razotkrivanje. Hajdeger smatra da izazivajuće razotkrivanje ipak potiče iz proizvođačkog razotkrivanja. Po-stav potiče iz *poiesisa* (i njemu srodnog *thesis*), ali ga isto tako i prikriva.

Način na koji Hajdeger ispituje poreklo mogućnosti spasonosnog jest ontološko-etimološki. U tom smislu, Hajdeger preduzima analizu reči „suština“ (*das Wesen*). Kad kažemo *Hauswesen* (domaćinstvo) ili *Staatswesen* (državno-sustvovanje)⁸ ne misli se na neku opštost roda nego na način kako kuća i država vladaju, gazdu-

⁷ Jedan od kontrapunkta ove igre jeste okret (*die Kehre*). Okret ne izražava neki karakter pitajućeg mišljenja, niti je promena stanovišta izloženog u *Bivstvovanju* i *vremenu*, već se odigrava u samom sadržaju stvari, tj. u povesnoj suštini istine bivstvovanja (*das Seyn*) kao događaja. Vidi GA 79 str. 48–77. Upravo u strukturi događaja (*das Ereignis*), tj. između dogođenog događaja (*ereignete Zuwurf*) i događajućeg nabačaja (*ereignende Entwurf*) vlada jedan preokret (*das Gegenschwung*) koji nosi ime okret. Umetnost ima tu moć razotkrivanja da se otrgne iz zaborava bivstvovanja i putem jednog dela pruži mesto odluke o novoj suštini bivstvovanja.

⁸ Autor ne može da nađe odgovarajući prevod za nemačku reč *das Staatswesen* koji bi odgovarao Hajdegerovoj interpretaciji te reči. Zato je prevodi kroz oblik „državno-sustvovanje“ imajući u obzir Hajdegerovu interpretaciju. Naš prevodilac Božidar Zec prevodi ovu reč kao „državstvo“. (Vidi *Predavanja i rasprave*, Plato, Beograd, 1999. str. 28). Josip Brkić prevodi kao „državinstvo“ (vidi *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996 str. 242). Uobičajeni prevod za ovu nemačku reč je „država“.

ju, razvijaju se i propadaju, odnosno kako oni sustvuju (*wie sie wesen*). Od glagola *wesen* potiče i imenica *das Wesen* sustvovanje, suština.

Hajdeger dalje ukazuje da *wesen* glagolski shvaćen znači isto što i *währen* ne samo po značenjskoj već i po glasovnoj tvorbi reči. Isto tako, Hajdeger ukazuje da već Sokrat i Platon izlažu suštinu nečeg kao sustvujućeg (*das Wesende*) u smislu onog što traje (*das Währenden*). Prema Platonu, ono što traje, što stalno opstojava u svemu što se pojavljuje jeste *eidos*, *idea*. Kod Aristotela to je *to ti en einai* (ono što bejaše biti), kasnija metafizika izlaže taj karakter trajanja u vidu *essentiae*.

Hajdeger ide korak dalje i nalazi etimološku vezu između trajati (*währen*) i dopustiti (*gewähren*). To će ga navesti na zaključak da da ono što traje, traje samo kao dopušteno. Bliže određenje pruža sledeći citat:

SVAKI udes razotkrivanja događa se kako iz dopuštanja tako i kao dopuštanje. Jer tek dopuštanje daje čoveku onaj udeo u razotkrivanju koji je potreban događaju razotkrivanja. Kao onaj, koji je tako potreban, čovek je prisajedinjen događaju istine. Ono dopuštalačko, koje na ovaj ili onaj način upućuje na razotkrivanje, jeste kao takvo ono spasonosno.

(VA str. 36)

Shodno tome, upravo ono što sustvuje u tehnici krije mogućnost da se pojavi ono-spasonosno. Shvatanje sustvovanja (suštine) tehnike kao nečeg instrumentalnog, ne pruža mogućnost ovog uvida. Takvo shvatanje prolazi pored suštine tehnike. A zapravo ova suština je dvoznačna:

S jedne strane, po-stav izaziva da se uđe u raspomamljeno kretanje ispostavljanja, kretanje koje onemogućuje svaki pogled u događaj razotkrivanja i koje tako iz temelja ugrožava odnos prema suštini istine.

S druge strane, samo po-stav događa se u onom dopuštalačkom koje čoveku dozvoljava da traje (neiskusan dosad, ali ubuduće možda iskusniji) kao onaj koji je potreban za čuvanje suštine istine. Tako se pojavljuje ono-spasonosno.

(VA str. 37)

Na ovaj način, povest suštine (sustvovanja) istine događa se u konstelaciji razokrivanja i prikriivanja (*die Verbergung*). Međutim, već je ukazano da izazivajuće razotkrivanje ima svoje poreklo koje istovremeno prikriiva u pro-iz-vodećem razotkrivanju i koje se pre svega dešava u umetnosti shvaćenoj kao *techne*. Umetnost je, na neki način, srodna suštini tehnike, ali, s druge strane, temeljno se razlikuje. Ona je ono područje koje može da se razračuna sa suštinom tehnike, da pruži ono-spasonosno. Pritom ovo spasonosno ne omogućuje svako proizvođenje, npr. zanat. Ali, ono što je još važnije, ni svaka umetnost. Naime u predavanjima zimskog semestra 1955–1956. objavljenim pod naslovom *O stavu razloga*⁹ Hajdeger piše:

Tehničko-naučna konstrukcija sveta razvija svoje sopstvene zahteve za oblikovanje svih stanja, koja u takvom svetu izlaze na videlo. Zato u području naučno-tehničke konstrukcije sveta svoju legitimnu funkciju ima ono što se neprimereno zove apstraktna umetnost.

(SvG str. 41)

Na ovaj način Hajdeger ukazuje da stanje nije primereno samo tehničkoj razotkrivenosti, već i umetničkoj. Karakter bespredmetnosti ukazuje, prema Hajdegeru, da se apstraktna umetnost kreće u okviru izazivajućeg razotkrivanja. Na ovo upućuje takođe i Herman u svojoj knjizi *Putevi u događaj*.¹⁰

Apstraktna, bespredmetna ili takođe konstruktivistička umetnost jeste primerena umetnosti koja odgovara mišljenju tehničko-naučne konstrukcije sveta. Primerenost ovde može značiti to da jedno umetničko stvaranje odgovara vladajućem ispostavljajućem razotkrivanju. U skladu s tim leži njegova vlastita istina. Radi se o jednom takvom umetničkom proizvođenju, koje se samo određuje iz po-stava, iz po-stava vladajućeg izgnanstva razotkrivanja koje se puštajući pojavljuje.

(WiE str. 123–4)

⁹ M. Heidegger, *Der Satz vom Grund* (skr. SvG), Neske, 8. Auflage, 1997.

¹⁰ Fridrih-Wilhelm von Herrmann, *Wege ins Ereignis*, (skr. WiE) V. Klostermann 1994.

Pored toga važno je napomenuti da po Hajdegeru postoji jedno doba bez-umetnosti (*die Kunst-losigkeit*)¹¹. To ne znači da u to doba ne postoje umetnička dela i umetničko proizvođenje, već označava povesni izostajanje one umetnosti u kojoj je odluka o istini bitstvovanja (*das Seyn*) doneta.

Umetnik koji takvu odluku ipak donosi i najavljuje ono-spasonosno jeste Helderlin koga Hajdeger naziva pesnikom nad pesnicima. Takva umetnost mora da zadobije karakter *techne*. Umetnost, za razliku od tehnike, mora da nosi u sebi emancipatorski potencijal za neskrivenost bivstvovanja tj. proizvođeće razotkrivanja, kao što je to nekada posedovalo izvorno *techne*.¹² Hajdegerova „destrukcija“ ili „vraćanje“ na *techne* ima svrhu da pokaže tu povesnu koordinatu u udesu razotkrivanja.

Saša Radovanović

DAS WESENS DER TECHNIK UND MÖGLICHKEIT DER KUNST ALS DAS RETTENDE

Zusammenfassung

Autor legt in dieser Arbeit Heideggers Fassung des Wesens der Technik als Gefahr und Möglichkeit der Kunst als das Rettende aus. In diesem Sinne meint Autor, dass Heidegger das Wesen der Technik als auch der Kunst besinnt, wobei er die geschichtliche Konstellation der Wahrheit des Seins oder das Entbergungsgeschick als Ausgangspunkt nimmt. Diese geschichtliche Besinnung ist durch Heideggers etimologische Analyse der Begriffe *poiesis* und *techne* unterstützt.

Hauptbegriffe: die Technik, die Kunst, das Entbergungsgeschick, das Rettende

¹¹ Vidi GA 65, str 505, odeljak 277 i takode *Besinnung* (GA 66), hrsg F. W. Herrmann, V. Klostermann 1997.

¹² U svom zapisu pod naslovom *Technik und Kunst – Ge-stell* objavljenom u zborniku, povodom njegovog stotog rodendana, *Kunst und Technik 8* (skr. TK) hrsg. F. W. Herrmann/W. Biemel, Frankfurt, 1989, Martin Hajdeger upućuje na ovaj izvorni karakter *techne* smatrajući da je „*techne* – nešto izvornije nego umetnost“ (TK XIII). Isto tako Hajdeger u istom zapisu ukazuje da mi još nemamo *suštinski* odnos prema tehnici, ali i prema umetnosti.